

Devlet Başkanının Sorumluluğu Yönünden Türk Anayasalarının Karşılaştırılması*

Muhammet Esat BOLAT**

Mehmet HATİPOĞLU***

ÖZ

1800'lü yıllarda başlayan Osmanlı-Türk anayasacılık hareketlerinden günümüze kabul edilen anayasalarda farklı hükümet sistemleri benimsenmiştir. Benimsenen farklı hükümet sistemlerinin bir sonucu olarak devlet başkanının sorumluluğu da değişiklik göstermiştir. İlk Osmanlı-Türk Anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de padişahın tek başına müktedir ve sorumsuz bir yapıda olması 1909 değişikliklerine kadar sistemi "parlamentolu monarşi" haline getirmiştir. 1909 değişiklikleriyle birlikte kuvvetler ayrılığına dayalı bir sistem benimsenmiş ancak yaşanan hadiseler sonucu uzun ömürlü olmamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de uzun bir süre parlamenter sistem uygulanmıştır. Hükümet sistemlerindeki değişime konu anayasal düzenlemeler, devlet başkanının sorumsuz yapısını zaman içerisinde sorumlu hale getirmiştir.

Bu çalışmada öncelikle sorumluluk kavramına kısaca değinilerek tarihsel süreç içerisinde Türk anayasalarındaki devlet başkanının sorumluluğu analiz edilmiştir. Çalışmanın spesifik alanını oluşturan devlet başkanının sorumluluğu Osmanlı-Türk anayasalarında karşılaştırılmış ve bu karşılaştırmalar sonucunda anayasa hukuku literatürüne ilişkin öneriler sunmak amaçlanmıştır. Yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi açısından kısmen bir değerlendirme yapılan çalışmaya göre, devlet başkanının yetki ve sorumluluğunun doğru orantılı olması gerektiği aksi takdirde meşrûyet krizinin yaşanacağı ve siyasi yönetim krizlerinin ortaya çıkacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet başkanının sorumluluğu, Osmanlı-Türk Anayasaları, Türk Anayasalarında Hükümet Sistemleri, Yetki ve Sorumlulukta Paralellik İlkesi.

Comparison of Turkish Constitutions in Terms of the Responsibility of The Head of State

ABSTRACT

Since the Ottoman-Turkish constitutionalist movements that started in the 1800s, different systems of government have been adopted in the constitutions adopted to date. As a result of the different systems of government adopted, the responsibility of the head of state has also changed. After the proclamation of the Republic, parliamentary system was implemented in Turkey for a long time. The constitutional arrangements subject to the changes in the government systems have made the irresponsible structure of the head of state responsible over time.

In this study, the concept of responsibility is briefly mentioned and the responsibility of the head of state in Turkish constitutions is analyzed in the historical process. The responsibility of the head of state is compared in the Ottoman-Turkish constitutions and it is aimed to provide suggestions for the constitutional law literature as a result of these comparisons. According to the study, which partially evaluates the principle of parallelism in authority and responsibility, it is concluded that the authority and responsibility of the head of state should be in direct proportion, otherwise a crisis of legitimacy and political governance crises will arise.

Keywords: The Responsibility of the Head of State, Ottoman-Turkish Constitutions, Government Systems in Turkish Constitutions, The Principle of Parallelism in Competence and Responsibility.

* Bu çalışma, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütme Organı ve Devlet Başkanı'nın Sorumluluğu: Karşılaştırmalı Bir İnceleme" isimli doktora tezinden üretilmiştir./ This study was produced from her doctoral thesis titled "Responsibility Of Executive Organ And President In Presidential System Of Government: A Comparative Analysis".

** **Corresponding Author/Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof.,** Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye/ Karabük University, Karabük, Türkiye, esatbolat@karabuk.edu.tr

*** Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, Türkiye/ Afyon Kocatepe University, Afyon, Türkiye, mhatipoglu@aku.edu.tr

Makale Gönderim ve Kabul Tarihleri/Article Submission and Acceptance Dates: 15.04.2024-01.07.2024

Citation/Atf: Bolat, M. E., Hatipoğlu, M. (2024). Devlet başkanının sorumluluğu yönünden Türk anayasalarının karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 233-251. <https://doi.org/10.52642/susbed.1468758>

1. Giriş

Siyasal toplumların kamusal bir düzen içinde yaşaması ve kurumsallaşmaları için zorunlu olan devlet, toplumun müşterek menfaat ve refahını gerçekleştirme konusundaki icraatlerinde aslı sorumludur. Devlet yönetiminde aslı sorumlu olan iktidarı yönetenlerin sahip olduğu yetkilerin yasalarla önceden belirlenmesi yöneticilerin hesap yükümlülüğü ve sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu husus, hukuk devleti olmanın da gereklerindedir.

Tarihsel süreçte yaşanan anayasal gelişmelerin bir sonucu olarak “yönetme iktidarının kaynağını Tanrı’dan gelen ilahî iktidar” düşüncesi, yerini “halkın egemenliği temelinde yönetme iktidarı” düşüncesine bırakmıştır (Aybudak, 2017; Göze, 2020). Tarihsel seyirdeki bu gelişmelerin bir sonucu olarak hükümdarın sorumluluğu gündeme gelmiş ve Tanrı yerine halka karşı olacak şekilde düzenlenmeler ihdas edilmiştir.

1808 tarihli Sened-i İttifak’la birlikte başladığı kabul edilen Osmanlı-Türk anayasacılık hareketleri, yaşanan siyasî, iktisadî ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle şekillenmiştir. Dönemin şartlarına göre düzenlenen anayasalarda düzenlemeler yapılarak farklı hükümet sistemleri benimsenmiştir. 1876 Kanun-i Esasî’de “parlamentolu monarşi (1909 değişiklikleri sonrası parlamenter sistem)”, 1921 Anayasası’nda “meclis hükümeti sistemi”, 1924 Anayasası’nda “kuvvetler birliği, görevler ayrılığı hükümet sistemi”, 1961 Anayasası’nda “parlamenter sistem”, 1982 Anayasası’nda 2007 değişikliklerine kadar parlamenter sistem; 2007 değişiklikleriyle (2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası) bir bakıma yarı başkanlık sistemi ve 2017 değişiklikleriyle başkanlık sistemi temelinde bir sistem olan “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” benimsenmiştir. Bu hükümet sistemlerinin benimsenmesiyle birlikte de devlet başkanının sorumluluğu anayasalarda farklı şekillerde düzenlenmiştir. Çalışmamızın kısıtı yönünden kabul edilen anayasalarla benimsenen hükümet sistemindeki devlet başkanının sorumluluğu üzerinde durulmuş, anayasaların kabul edilmesi sürecindeki siyasal gelişmelere yer verilmemiştir.

1876 tarihli Kanun-i Esasî’den 1982 Anayasası’nın kabul edilmesi ve değiştirilmesine giden süreçte önemli demokratik kazanımlar elde edilmiştir. Ancak bahse konu tarihsel seyirde Türk siyasî tarihine iz bırakan antidemokratik hadiseler, yaşanan siyasî krizler ve toplumsal hareketlerin sonunda benimsenen hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumluluğu da değişiklik göstermiştir.

Kanun-i Esasî’nin 1909 değişiklikleri öncesinde mutlak sorumsuz olan hükümdarın yerini zaman içerisinde genel anlamda sorumlu olan devlet başkanı almıştır. 1982 Anayasası’na kadar gelen süreçte kazanılan anayasal birikimin bir sonucu olarak 2017 yılında 1982 Anayasası’nda yapılan değişikliklerle beraber getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nde 1982 Anayasası’nın ilk dönemlerinde parlamenter sisteme göre aşırı yetkisine karşı sorumsuz cumhurbaşkanı yerini sorumlu cumhurbaşkanına bırakmıştır.

Bu çalışmada temel amaç, Türk Anayasalarında devlet başkanının sorumluluğunu karşılaştırarak, bahse konu anayasalardaki devlet başkanının sorumluluğu açısından farkları ve sorumluluğunun alanını ortaya koymaktır. Çalışmanın sonucunda devlet başkanının sorumluluğunun Türk Anayasalarındaki değişiklikler çerçevesinde nasıl olması gerektiğine yönelik öneriler sunulması hedeflenmiştir. Türk anayasalarında devlet başkanının sorumluluğunun karşılaştırılmasıyla çıkarılacak sonuç ve önerilerin bu hususa ilişkin yapılacak değişikliklere ışık tutacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada Osmanlı-Türk anayasalarında benimsenen hükümet sistemlerinde devlet başkanlarının sorumluluğu incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgularla bir karşılaştırma yapılmış ve bu karşılaştırma ile Türk Anayasalarında devlet başkanının sorumluluğu irdelenerek yorumlama getirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi çerçevesinde ilave bir değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

2. Kavramsal Açından Sorumluluk ve Sorumluluğun Çeşitleri

Kişinin yapmış olduğu hukukî ilişkisinden doğan edimine uymadığında karşılaştığı sonuç olarak tanımlanan sorumluluk kavramı, kişiye hukuk kuralları çerçevesinde hareket etme yükümlülüğünü yüklemektedir (Eren, 2014). Yükümlülüğe aykırı davrandığı takdirde, edimine karşılık tazminat veyahut ceza gibi müeyyidelerle karşılaşmaktadır. Devlet iktidarı açısından değerlendirildiğinde hesap verilebilirlik siyasî sorumluluğa, cezayı çekme cezaî sorumluluğa ve verilen tazminat yükümü ise hukukî sorumluluğa konudur. Bu bağlamda devlet iktidarı siyasî, cezaî ve hukukî açıdan yasalarla sınırlandırılmaktadır. Spesifik

açından hukuk devleti ilkesinin gereği olarak devlet başkanı siyasî, cezaî ve hukukî açıdan sınırlandırılmaktadır. Genel anlamda cezaî ve hukukî sorumluluk anayasalarda yer almaktadır (Çakmaz, 2018). Başkanlık, yarı başkanlık, parlamenter sistem gibi kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemlerinin yanı sıra meclis hükümeti gibi kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemleri farklı özellikleriyle devlet başkanına sorumluluk yüklemektedir (Keskinsoy, 2013).

Devlet başkanının sorumluluğu öncelikle siyasî sorumluluk yönünden anayasa hukuku literatürünün inceleme alanına girmiş, zaman içerisinde cezaî sorumluluk ve hukukî sorumlulukta eklenmiştir. Siyasî sorumluluk halleri somut olaylara göre değişkenlik göstermekte iken cezaî ve hukukî sorumluluk yasalarla belirlenmiştir (Bilge, 1956). Devlet başkanının kişisel eylemlerine ilişkin hukukî sorumluluğunun var olduğu kabul edilmekte ve bu noktada anayasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Oysa cezaî sorumluluk genel anlamda anayasalarla devlet başkanlarına yüklenmiştir (Şahin, 1999). Kavramların anlaşılabilirliği açısından siyasî, cezaî ve hukukî sorumluluğu kısaca değerlendirmekte yarar vardır.

2.1. Siyasî Sorumluluk

Siyasî aktörlerin, hesap vermekle yükümlü olduğu organa karşı edimini yerine getirmediği takdirde sahip olduğu görevinden ayrılması hali olup öz bir tanımla “egemen”in yönetenlerden hesap sormasıdır (Özçelik, 1982; Gözler, 2019). Egemenliğin halka ait olduğu demokrasilerde yönetenlerin halkın seçtiği bir organa veyahut doğrudan halka karşı olan sorumluluğudur¹. Nitekim parlamenter hükümet sistemlerinde parlamentonun güvenini kaybeden bakanlar kurulunun görevden çekilmek zorunda kalması veyahut düşürülmesi bu tanımın uygulamadaki bir örneğidir (Armağan, 1973; Teziç, 2019; Gözler, 2019).

Siyasî sorumluluk, demokratik rejimlerde hükümetlerin halka karşı sorumluluğunu doğurmakta ve halk ile yönetenler arasında köprü vazifesi görmektedir. Bu husus yönetenlerin, yaptıkları işlerin yanı sıra yürüttükleri siyasî politikalarında halkın denetimine tâbi olduğunu göstermektedir (Gül & Karagöz, 2007; Spiro, 1969). İktidarın süresinin sonunda yönetenlerin faaliyetlerini beğenmeyen seçmenler, ilgili yöneticileri yeniden seçmemekle siyasî sorumluluk mekanizmasını işletmektedirler. Siyasî sorumluluğun yaptırımı, yönetenlerin egemen güç olan halk ya da parlamento tarafından görevden alınması, istifaya zorlanmasıdır.

Demokratik rejimlerde devlet başkanı siyasî anlamda sorumlu değilse aynı zamanda yetkisiz de olmalıdır. Bu husus yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi doğrultusunda, demokratik yönetim anlayışının zorunlu bir gereğidir (Gönenç, 2007; Teziç, 2019). İcraî yetkileri bulunmayan devlet başkanının yürütme organının sürekliliği, hakem rolünden kaynaklı tarafsız olması, simgesel ve tâlî konumu gibi sebeplerle sorumsuz olması yürütmenin işleyişi açısından da oldukça önemli bir husustur².

Kişi ve konu sınırlaması yönüyle farklılaşan siyasî sorumluluğun öznesi cezaî sorumluluktan farklı olarak sadece siyasetçidir (Keskinsoy, 2013). Kurallarının çizilememesi, önceden bilinmemesi sebebiyle siyasî sorumluluk, hukukî ve cezaî sorumluluktan ayrılır. Nitekim hukukî ve cezaî sorumluluğun çerçevesi yasalarla çizilmiştir. Bunun yanı sıra siyasî sorumluluk, içerik itibarıyla cezaî ve hukukî sorumluluktan daha geniş bir alanı kapsar. Bir başka ifadeyle yönetenlerin yapmış olduğu iş ve eylemlerin meclisin ya da halkın güvenini sarsması siyasî sorumluluğun doğması için yeterlidir³. Dolayısıyla siyasî sorumluluk halk ya da bir kitleye karşı sorumluluğu içermektedir⁴. Siyasî sorumluluk, bireysel ya da kolektif olarak ortaya çıkması

¹ Demokrasilerde siyasî sorumluluğun işletilmesini halkın seçtiği meclisler kullanmaktadır. Halk, doğrudan devlet başkanını görevden alamamaktadır. (Aykanat, 2019; Keskinsoy, 2013; Çakmaz, 2018).

² Devlet başkanının siyasî açıdan sorumsuz olduğu rejimlerde (parlamenter sistem) devlet başkanı siyasî açıdan tarafsız olmalıdır. Nitekim devlet başkanı partiler üstü bir konumdur. Dolayısıyla herhangi bir kişi, zümre yahut partiyi öne çıkaramaz. Siyasal anlamda doğacak ihtilaflarda hakem rolü üstlenip birleştirici bir rol üstlenmelidir. Devlet başkanı tarafsızlığını sürdürdüğü ve sadece temsil makamından ibaret olduğunu uygulamada da gösterdiği takdirde meşrûiyeti sağlam zemine oturacaktır (Kubalı, 1971; Erdoğan, 1987; Kuzu, 1988; Yıldırım, 2012; Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2002).

³ Ceza hukukunda kanunilik ilkesinin bir sonucu olarak yapılan eylem açıkça kanunda suç olarak gösterilmelidir. Dolayısıyla kıyas yoluyla ceza verilemeyeceği gibi yapılan eylemin tipikliği ve ilgili eyleme verilecek ceza yasalarla çizilmiştir. Cezaî sorumluluk kadar katı olmasa da hukukî sorumluluğa konu yasalarda daha önceden yürürlüğe konulmuş olup somut olaya göre karar verilecektir. (Sakin, 2014; Dülger, 2017).

⁴ Siyasî sorumluluğun doğması yasalarla öngörülemezdir. Nitekim parlamenter rejimde sel felaketi öncesi alınmayan önlemler sosyal, bürokratların seçiminde yanlışlık idarî, yanlış para politikası sonucu bütçe açığının artması mâlî vb. somut olaylardan dolayı yönetenlere siyasî sorumluluğa konu hususlar doğabilmektedir (Armağan, Türk Esas Teşkilat Hukuku, 1979).

sebebiyle cezaların şahsiliği ilkesi çerçevesinde cezaî sorumluluktan, kusura dayalı sorumluluğun esas olması sebebiyle de hukukî sorumluluktan ayrılmaktadır (Bradley & Ewing, 1993). Bununla birlikte cezaî ve hukukî sorumluluk, yönetenin görevi bittikten sonra da işletilebilirken siyasî sorumluluk ancak görev süresi içinde işletilebilmektedir (İslam, 1966).

2.2. Cezaî Sorumluluk

Cezaî sorumluluk, konusu suç olan eylemlere ilişkin verilecek yaptırımların bütünüdür (Yılmaz, 2011). Çerçevesi pozitif hukuk normlarınınca belirlenen cezaî sorumluluk, önceden belirlenmiş, kesin nitelikte hükümleri barındıran ve kişinin işlemiş olduğu suça ilişkin tüm unsurların ortaya çıkmasıyla gerçekleşen bir sorumluluktur (Duff, 2007; Dönmezer & Erman, 2016). Ceza hukukunun temel ilkelerinden olan kanunilik ilkesi çerçevesinde yasalarla bağlı olması siyasî sorumluluktan, devlet gücünün egemen olması ve kıyas yasağının bulunması yönüyle hukukî sorumluluktan ayrılmaktadır (Gözler, Hukukun Temel Kavramları, 2013). Dolayısıyla cezaî sorumlulukta kolektif sorumluluk ve kusursuz sorumluluk hâli yoktur. Bununla birlikte uygulanan yaptırımların ağırlığı bakımından da siyasî ve hukukî sorumluluktan ayrılmaktadır (Dülger, 2017). Nitekim cezaî sorumluluğun hapis, adli para cezası, idam gibi yaptırımları bulunmaktadır.

Devlet başkanının sorumluluğu incelendiğinde siyasî ve hukukî sorumluluktan çok cezaî sorumluluk öne çıkmaktadır. Nitekim devlet başkanının görevinden alınmasına/istifasına yol açabilen cezaî sorumluluk, demokratik rejimlerde yasama ve yürütme arasında en etkin denge ve denetim mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Yücel, 2016). Benimsenen hükümet sistemlerine göre içeriği değişen cezaî sorumluluk, genel anlamda anayasalarda yer almaktadır.

2.3. Hukukî Sorumluluk

Hukukî sorumluluk, özel hukuktan kaynaklanan, ceza ve disiplin sorumluluğu dışında kalan ve sorumluluğa konu eylemi gerçekleştiren kişiye kural olarak tazminat, aynen teslim ve önceki hale getirme gibi yükümlülükler getiren bir sorumluluk türüdür (Uzun, 2008; Yılmaz, 2011). Cezaî sorumluluktan farklı olarak hukukî sorumlulukta kanunilik ilkesi genel anlamda yer almamaktadır. Nitekim hukukî sorumlulukta yasalarca daha önceden öngörülmeleyen somut ihtilaflar ortaya çıkmakta ve her bir ihtilafın niteliğine göre karar verilmektedir.

Kuvvetler ayrılığına dayanan demokratik rejimlerde devlet başkanının kişisel iş ve eylemlerinden hukuken sorumlu olduğu kabul edilirken göreve ilişkin iş ve eylemlerinden dolayı genel olarak sorumsuzluğu kabul edilmiştir (Yaşar & Kırt, 2006). Demokratik olmayan rejimlerde ise devlet başkanı adaletin kaynağı olarak görülmekte ve tarihsel olarak süregelen “*Kral hata yapmaz*” anlayışının bir sonucu olarak gerek görev gerekse kişisel eylemlerinde sorumsuz olarak kabul edilmektedir (Gözler, Devlet Başkanları, 2016).

Bir ülkede devlet başkanının yetki ve sorumluluğu benimsenen hükümet sistemine göre değişiklik göstermektedir. Bu husus çalışmamızda incelenecek olan Türkiye’de uygulama alanı bulmuş mutlak monarşi, meclis hükümeti, parlamenter sistem gibi hükümet sistemlerinin niteliklerinde açıkça görülecektir.

3. 1876’den Günümüze Devlet Başkanının Sorumluluğu

19. yüzyılla birlikte başlayan Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri, günümüze kadar birçok anayasayı içinde barındırmıştır. Bu süreçte ilgili anayasalar darbe, darbe teşebbüsü gibi birçok antidemokratik girişimlerle kesintiye uğramıştır. Yaşanan bu gelişmelerle şekillenen farklı hükümet sistemleriyle birlikte devlet başkanının sorumluluğu da kabul edilen anayasalarda farklı şekillerde düzenlenmiştir.

23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasî ile Osmanlı Devleti anayasal monarşi yönetimine geçmiştir (Erdoğan, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, 2016). Kanun-i Esasî ile halk, iktidara ortak olmaya çalışmış, anayasal ve demokratik nitelikteki ilk parlamento Osmanlı-Türk tarihinde yerini alarak “parlamento geleneği” oluşmasına katkı sağlamıştır (Demirhan & Adıgüzel, 2016; Yıldız, 2012; Yücel, 2016; Çınar, 2017). Kanun-i Esasî ile benimsenen hükümet sisteminde yasama organına yer verilse de padişahın yetkilerinin genişliği sebebiyle parlamenter monarşiden söz edilemeyecektir (Tunaya, 2010; Onar, 2003; Yavuz & Bülbül, 2012). Bu yönüyle sistem anayasa literatüründe “parlamentolu monarşi” şeklinde

tanımlanmıştır (Soysal & Sağlam, 1983). Kanun-i Esasî'nin ilk döneminde halkın seçtiği parlamentonun padişahın yetkilerine şeklen de olsa ortak olması geleneksel hükümdarlık sisteminin kapanması şeklinde yorumlanabilmektedir. Ancak padişahın geleneksel statüsü sarsılmamış, yasama ve yürütme üzerindeki gücü devam etmiş bir başka deyişle kuvvetler ayrılığı demokratik anlamda sağlanamamıştır.

Kanun-i Esasî'de 1909 tarihli değişikliklerle birlikte yasama ve yürütme kuvvetler ayrılığına göre şekillenmiştir. Klasik parlamenter sistemin özelliklerini barındıran bu sistemle birlikte Osmanlı Devleti anayasal monarşiye geçmiştir. Parlamentonun vurguladığı “hâkimiyet-i milliye” olgusu ile ilerleyen zamanlarda kabul edilecek anayasaların temeli oluşturulmuştur (Akyılmaz, 1999). 1909 değişiklikleriyle daha demokratik bir anayasa hüviyetine kavuşan Kanun-i Esasî'de padişahın yürütme anlamında mutlak yetkisini içeren 113. maddesi kaldırılmıştır (Aydın, 2001). Padişahın mutlak ve sorumsuz yetkilerinin sınırlandırılmasıyla demokratik parlamenter sistem hüviyeti kazanılmıştır.

Kurucu meclis usulüyle hazırlanıp kabul edilen 1921 Anayasası'nın, devleti temel hak ve hürriyetlere ilişkin toplum karşısında sınırlandırmaması, Kanun-i Esasî'yi ilga etmemesi, devlet başkanlığı makamı ve bağımsız bir yargı erki öngörmemesi gibi sebeplerle tam bir anayasa olarak değerlendirilmemektedir (Akın, 2006; Paçacı, 2018). Öz bir ifadeyle padişahın konumunu ve Osmanlı anayasal sistemini zımnî olarak kabul eden bir anayasadır (Aslan, 2010; Kırılmaz & Kırılmaz, 2014). Kanun-i Esasî'den farkı tek güç olarak Büyük Millet Meclisi'ni öne çıkarmasıdır (Paçacı, 2018; Turan & Korkmaz, 2019). Dönemin şartlarının şekillendirdiği bir anayasa olan ve ‘Kurtuluş Anayasacılığı’ndan ‘Kuruluş Anayasacılığı’na giden bir sürecin yansıması olup, ‘TBMM'nin üstünlüğü, cumhuriyet, ulusal egemenlik’ gibi mirasların temelidir (Özbudun, 2019; Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019).

23 Nisan 1924 tarihinde ilan edilen 1924 Anayasası, “kuvvetler birliği, görevler ayrılığı hükümet sistemi” şeklinde ifade edilen meclis hükümeti ile parlamenter sistem arasında bir yönetim modeli kabul etmiştir (Aldıkaçtı, 1987; Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019; Özbudun, 2019). 1924 Anayasası'nda yürütme yasamanın hakimiyetine dayalı bir görünümde olup 1921 Anayasası'ndan farklı olarak yargıya ilişkin hükümlerde düzenlenmiştir (Parla, 2016). Kısacası 1924 Anayasası, cumhuriyetin getirdiği devrimlerin korunması, geliştirilmesi düşüncesiyle meclisi her anlamda ön plana çıkararak yasama organını kuvvetlendirip yürütmeyi geri plana atma düşüncesiyle teşekkül etmiştir.

1961 Anayasası'nın kabulüyle Türkiye “Westminster Tipi” parlamenter hükümet sistemiyle tanışmıştır. Yargı bağımsızlığının etkin bir şekilde sağlanması, temel hak ve özgürlüklerin teminatı, devlet sisteminin denetlenmesi için kurulan Anayasa Mahkemesi gibi öne çıkan nitelikleri itibarıyla Türkiye tarihinin en demokratik anayasası görünümündedir (Tanör, İki Anayasa 1961-1982, 2019; Barın, 2017). Parlamenter sistemin benimsendiği 1961 Anayasası'nda, sembolik yetkileri haiz olan cumhurbaşkanı ile teşekkül eden yürütmeyi başbakan ve bakanlar kurulu temsil etmiştir (Turan & Korkmaz, 2019).

Türkiye'nin sancılı geçen siyasi dönemleri sonrasında kabul edilen 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na göre demokrasinin gelişimi, temel hak ve özgürlükler bakımından daha kısıtlayıcı bir anayasa niteliğindedir. 1961 Anayasası'na göre özgürlüklerin kısıtlandığı bir modelle birlikte her ne kadar parlamenter sistem benimsense de cumhurbaşkanına olağanüstü görev ve yetkiler ihdas edilmiştir. 1982 Anayasası'nda kuvvetler dengesi değişmiş, yürütme içerisindeki cumhurbaşkanı “görevli” olmasının yanı sıra aynı zamanda “yetkili” hale gelmiştir. Bir başka deyişle cumhurbaşkanının şahsında kısmî bir kuvvetler birliği oluşturulmuştur (Yazıcı, 2012; Eroğul, 2012; Aliefendioğlu, 2011). Yürütmenin sorumlu kanadı olan başbakan ve bakanlar kurulu, yasamaya karşı güçlenmiş ancak yürütmenin diğer kanadı olan cumhurbaşkanı parlamenter sistemin özünden farklı olarak görev ve yetki bakımından olağan dışı bir statüye kavuşmuştur (Alkan, 2013; Karatepe, 2013). 2007 yılında yapılan değişikliklerle birlikte yönetim şekli yarı başkanlık sistemine evrilmiştir. Nitekim cumhurbaşkanı halk tarafından seçimle iş başına gelmiştir. Meşrûyetini doğrudan halktan alan cumhurbaşkanı, yürütme içerisinde daha da etkin hâle gelmiştir. 2017 tarihli anayasa değişiklikleriyle kabul edilen sistemde ise cumhurbaşkanı, yürütmenin monist ve aslî unsuru haline gelmiştir. Bu değişikliklerle birlikte yürütme, yasama karşısında oldukça geniş yetkilere sahip olmuştur.

Osmanlı-Türk anayasaları genel olarak değerlendirildiğinde, ilk anayasacılık hareketlerinin ortaya çıkmasında yürütmenin sınırlandırılması ve halk iradesinin egemen olması düşüncesinin olduğu görülürken, zaman içerisinde yaşanan toplumsal hadiseler ve siyasi krizlerin etkisiyle yürütmenin güçlendirildiği bir

anayasal sürece geçilmiştir. Bu süreçte yürütmenin yetki ve sorumluluğu artmıştır. Özellikle 1982 anayasanın ilk döneminde anayasal teamüllere aykırı olarak cumhurbaşkanının sorumsuz ancak icraî anlamda geniş görev ve yetkisinin olduğu görülmüştür. 2007 değişiklikleriyle birlikte meşruiyetini doğrudan halktan alan cumhurbaşkanı yürütmede oldukça etkin hale gelmiştir.

3.1. 1876 Kanun-i Esasî’de Devlet Başkanının Sorumluluğu

Padişah ve hükümetten oluşan düalist (ikili) bir yapı benimseyen Kanun-i Esasî’de, “ekber evlat”⁵ sistemine göre tahta geçen padişah, yürütme organının aslı unsuru ve başıdır⁶. Diğer mutlak monarşilerde olduğu gibi Kanun-i Esasî’de de padişaha mutlak sorumsuzluk verilmiş ve bu husus anayasanın 5. maddesiyle güvence altına alınmıştır (Çınar, 2017). Parlamenter sistemdeki devlet başkanından farklı olarak kişisel ve göreve ilişkin eylemlerinden de hukukî ve cezaî açıdan sorumsuzdur. Dolayısıyla parlamenter sistemlerin genelinde görülen “vatana ihanet” suçlamasıyla devlet başkanı hakkında yürütülebilir cezaî sorumluluk müessesesinden münezzehtir (Yamaç, 2014). Anayasa’da padişahın “anayasaya bağlılık yemini” edeceğine dair bir hükme yer verilmemesi padişahı kutsiyeti dokunulmaz ve mutlak sorumsuz kılmıştır.

Monarşik anlayışın bir tezahürü olan Kanun-i Esasî, yasama organınca padişahın denetlenebileceğine dair bir hükme yer vermediğinden parlamentonun padişah nezdinde bir denetim yetkisi bulunmamaktadır. Kaldı ki bu dönemde parlamento, Heyet-i Vükela’yı (bakanlar kurulu) dahi siyasî açıdan denetleyememektedir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere sistemde bulunan parlamento sadece teoride kalmış ve parlamenter bir özellik gösterememiştir (Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019). Bu yönü sebebiyle literatürde birçok yazar bu sistemi “anayasalı dönemin, padişahı, anayasasız dönemden daha güçlü kıldığı” bir model olarak yorumlamıştır (Aldıkaçtı, 1987; Kubalı, 1971; Okandan, 1968).

Özetle egemenliğin doğrudan padişaha ait olduğu bir başka deyişle padişahın iradesinde sözde kuvvetler ayrılığının olduğu bir dönem olan Kanun-i Esasî’nin ilk döneminde parlamento sadece görünürde vardır. Parlamentonun padişahı denetleyememesi ve anayasada padişahın sorumluluğuna dair bir hüküm yer almaması sebebiyle padişah hukukî, siyasî ve cezaî açıdan mutlak sorumsuzdur.

Yaşanan siyasal gelişme ve toplumsal hadiselerin bir sonucu olarak ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında anayasada 1909 değişiklikleri olarak adlandırılan önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeyle birlikte padişahın yetkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1909 değişiklikleriyle birlikte yasama, yürütme arasındaki karşılıklı yetkilerin belirlenmesiyle padişahın yetkileri gerçek anlamda sınırlandırılmıştır. Padişahın yetkilerini tek başına kullanması önemli ölçüde kısıtlanmış ve padişah “sembolik yetkili” kılınmıştır. Heyet-i Vükela’nın padişaha karşı sorumluluğu kaldırılarak parlamentoya karşı sorumlu hale getirilmiştir. Padişah kendisine ait olan yetkileri parlamenter sistemdekine benzer şekilde karşı-imza kuralına göre kullanabilecektir (Eroğul, 1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri, 2008). Demokratik anlamda oldukça önemli değişikliklerle birlikte yürütmenin yetkileri hükümete aktarılmış, bakanlar kurulu yürütmenin aslı unsuru haline gelmiştir (Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019; Yıldız, 2012). Ancak değişikliklerde devlet başkanının hukukî, siyasî ve cezaî sorumluluğuna yönelik herhangi bir düzenlemeye yer verilmemesi padişahın mutlak sorumsuzluğunu devam ettirmiştir.

3.2. 1921 Anayasası’nda Devlet Başkanının Sorumluluğu

1921 Anayasası ile kabul edilen meclis hükümeti sisteminin bir sonucu olarak devlet başkanlığı öngörülmemiş, anayasasının 8. maddesi mücibince devlet başkanının yetkileri Büyük Millet Meclisi (BMM) Başkanı’na yerine getirilmiştir. BMM Başkanı, İcra Vekilleri heyetinin de başı olduğu gibi aynı zamanda meclisinin direktifleri doğrultusunda işlem yapmaya da yetkili kılınmıştır (Demirhan & Adıgüzel, 2016; Aslan, 2010). Dolayısıyla İcra Vekilleri Heyeti meclisin temsil yüzü olup, meclis kararlarının uygulayıcısıdır. Yürütmeye ilişkin tüm sorumluluk müştereken Büyük Millet Meclisi’ndedir (Yamaç, 2014). Nitekim bu sistemde bakanlar kurulunun kendine has yetki ve sorumluluğu bulunmamaktadır.

İcra Vekilleri Heyeti kişisel ve müştereken BMM’ye karşı sorumludur. Faaliyetleri beğenilmeyen vekil BMM tarafından görevinden alınabilmektedir. Dolayısıyla İcra Vekilleri Heyeti BMM’ye karşı siyaseten

⁵ Osmanlı hanedanının en yaşlı üyesinin padişah olduğu sisteme verilen isimdir.

⁶ Kanun-i Esasî md 3.- “Saltanatı seniyei osmaniye bilâfeti kübrayı islâmiyeyi baiç olarak sülelei âli Osmandan usulü kadimesi veçbile ekber evlada aittir.”

sorumludur. Nitekim bu dönemde vekillere ilişkin bireysel gensoru önergelerinin yanı sıra İcra Vekilleri Heyeti'ne kül halinde gensoru önergesi verilmiştir. Buna karşılık İcra Vekilleri Heyeti'nin de BMM'den güvenoyu aldığı süreçler yaşanmıştır⁷.

1921 Anayasası'nda 1923 değişiklikleriyle İcra Vekilleri Heyeti'nde başvekilin yürütmedeki yeri güçlendirilmiş, İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin BMM'ye karşı bireysel ve kolektif sorumluluğu hükme bağlanmıştır (Ortak, 2022). Bu değişikliklerle parlamenter sisteme dönük adımlar atılarak ayrı bir cumhurbaşkanlığı makamına yer verilmişse de, cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Aynı zamanda 1921 Anayasası ile birlikte Kanun-i Esasi'nin de yürürlükte olması sorumluluk mekanizmasını işlevsiz kılan bir diğer faktördür.

3.3. 1924 Anayasası'nda Devlet Başkanının Sorumluluğu

1924 Anayasası, 1921 Anayasası'ndan farklı olarak ayrı bir cumhurbaşkanlığı makamı ihdas etmiş ve parlamenter sisteme yakın bir sistem benimsemiştir. 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanı, sembolik ve temsilî bir konumdadır. 1924 Anayasası döneminde devlet başkanının oldukça güçlü bir “şef” statüsünde olması, dönemin getirdiği siyasal şartlardan olup teorik olarak cumhurbaşkanı yürütme erkinde etkisiz bir statüdedir (Bilge, 1956).

1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğunun bulunmadığı, “vatana ihanet” haricinde cezaî sorumluluğuna ilişkin anayasada bir düzenleme yapılmadığı, kişisel iş ve eylemleri haricinde göreve ilişkin herhangi bir hukukî sorumluluğunun da bulunmadığı görülmektedir.

Cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu 1924 Anayasasının 39. maddesi ile anayasal bir statüye kavuşturulmuştur (Bilge, 1956). Parlamenter sisteme yakın bir şekilde cumhurbaşkanının yetkileri karşı-imza kuralınca başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanmakta; yapılan işlemlerden doğabilecek sorumluluk başbakan ve ilgili bakana geçmektedir (Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019).

Cumhurbaşkanı, 1924 Anayasası'nın 41. maddesince yalnızca “vatana ihanet” suçu ile suçlandırılabilir. Vatana ihanet suçu haricinde göreve ilişkin yapılacak olan ve konusu suç teşkil eden işlemlerde sorumluluk yine başbakan ve bakanlara aittir (Yücel, 2016). Bunun yanı sıra anayasanın 41. maddesinin yollamasıyla 17. maddesinden anlaşılacağı üzere cumhurbaşkanının kişisel suçlarında sorumluluk mekanizmasının işletilebilmesi ancak yasama dokunulmazlığının kaldırılmasıyla mümkündür (Bilge, 1956; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 2019). Dolayısıyla yasama organında vekillere uygulanan dokunulmazlık zırhı kıyasen cumhurbaşkanı için de uygulanmıştır.

1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin demokratik nitelikte düzenlemelere yer verilse de uygulamada “şeflik sistemi” olarak adlandırılan bir düzenin olması sebebiyle cumhurbaşkanının sorumluluğunun işletilmesine dönük bir suçlamanın olma ihtimali bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra 1946 tarihine kadar cumhurbaşkanı ile aynı siyasî temele sahip tek partinin yer alması bu ihtimalin mümkün olmadığını bir başka göstergesidir. Hulûsa şeflik sisteminin bir sonucu olarak, 1924 Anayasası'nın ilk dönemlerinde cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin (uygulamada) denetim mekanizmasının işletilmesinin mümkün olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

3.4. 1961 Anayasası'nda Devlet Başkanının Sorumluluğu

Saf parlamenter sistemin benimsendiği 1961 Anayasası'nda cumhurbaşkanı, yürütme organının pasif unsuru olup görevine ilişkin işlemlerde sorumsuzdur. Parlamenter sistemin bir uygulaması olarak karşımıza çıkan karşı-imza kuralı uyarınca cumhurbaşkanın imzaladığı ve aldığı kararlar başbakan ve bakanların imzasıyla kendilerinin uhdesine geçtiğinden sorumluluk, başbakan ve ilgili bakana ait olmaktadır (Soysal & Sağlam, 1983). Dolayısıyla cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğu bulunmamaktadır.

1961 Anayasasında cumhurbaşkanı “vatana ihanet” suçlaması dışındaki göreve ilişkin suçlarında sorumsuzdur (Yücel, 2016). Anayasaya göre cumhurbaşkanını “vatana ihanet” suçundan suçlandırabilmek için TBMM'nin üye tam sayısının üçte birinin teklifi; verilen teklife TBMM üye tam sayısının üçte ikisinin kabul oyu vermesi gerekmektedir. Gerekli çoğunluğun sağlanması durumunda cumhurbaşkanı, Yüce

⁷ Md. 8 mucibince BMM bakanlara yön gösterebileceği gibi gerektiğinde bakanları değiştirebilmektedir. (Özbudun, 2019; Akyol, 2012).

Divan sıfatıyla görev yapan Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilebilmektedir (Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 2019).

1961 Anayasasında cumhurbaşkanının kişisel iş ve işlemlerinden doğan hukukî sorumluluğu tamdır. Cumhurbaşkanı, karşı-imza kuralı haricinde tek başına aldığı kararlar açısından da (kabul edilen yasaları veto etme, iptal davası açma, yüksek hâkimleri atama vb.) hukuken sorumsuzdur (Kırılmaz & Kırılmaz, 2014). Her ne kadar cumhurbaşkanının karşı-imza olmaksızın tek başına yaptığı işlemler parlamenter sistemin özüne aykırı gibi değerlendirilse de, lafzi yorumla düşünüldüğünde tarafsız olan devlet başkanının bu işlemleri yapmasında sakınca olmadığı genel bir kanıdır. Nitekim benzer yorumu Anayasa Mahkemesi de getirmiş, “cumhurbaşkanının tarafsız ve devletin başı olması hasebiyle (insan hakları ve demokrasiyi korumak, devletin bütünlüğünü sağlamak gibi görevlere ilişkin) tek başına bahse konu yetkileri kullanabileceği” şeklinde kararlar vermiş ve içtihat haline getirmiştir (Anayasa Mahkemesi, 1976; Mahkemesi, 1979).

3.5. 1982 Anayasası'nda Devlet Başkanının Sorumluluğu

1982 Anayasasının kabul edilmesiyle birlikte yürütmenin etkinliğinin önemli ölçüde arttırıldığı bir parlamenter sisteme geçilmiştir. 1982 Anayasası'nın ilk döneminde etkin, icracı bir cumhurbaşkanı öngörülmüş ancak sorumsuz kılınmıştır. Düalist yapının benimsendiği parlamenter sistemin özüne aykırı olan bu düzenleme (Kırışık & Öztürk, 2020) sonucunda birçok yönetsel krizler yaşanmıştır. 1982 Anayasası'nda yapılan 2007 değişikliklerinde cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçileceğine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak cumhurbaşkanının sorumsuzluğu hususunda (kısmen siyasî sorumsuzluk hariç olmak üzere) bir değişikliğe gidilmemiştir. 2014 yılında yapılan ilk seçimlerle birlikte fiili anlamda yarı başkanlık sistemi işlemeye başlamıştır. Gelişen siyasî atmosfer neticesinde yapılan 2017 değişiklikleriyle nevi şahsına münhasır bir yönetim modeli olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi benimsenmiştir. Bu sistemde cumhurbaşkanı yürütmenin monist yapısını oluşturmuş ve buna bağlı olarak da genel anlamda sorumlu kılınmıştır. Bu açıklamalardan hareketle 1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanının sorumluluğunu 2007 öncesi, 2007-2017 değişiklikleri arası ve 2017 değişiklikleri sonrasındaki dönemler şeklinde bir ayırım yaparak incelemekte yarar vardır.

3.5.1. 2007 Değişiklikleri Öncesinde Devlet Başkanının Sorumluluğu

1961 Anayasası'nda yaşanan yönetim krizlerinin bir sonucu olarak kabul edilen 1982 Anayasası'nda devlet otoritesinin güçlendirilmesine dönük düzenlemelere yer verilmiştir. Yürütme organı yasamaya karşı güçlendirilmiş, cumhurbaşkanına önemli görev ve yetkiler ihdas edilmiş ancak cumhurbaşkanının genel manada sorumsuzluğu anayasal ve teâmüli olarak devam etmiştir (Aliefendioğlu, 2011; Parla, 2016).

1982 Anayasasının ilk döneminde parlamenter sistemin bir tezahürü olarak cumhurbaşkanının sorumsuzluğu korunmuştur. Yasama organının cumhurbaşkanını güvensizlik oyuyla düşürme olanağının bulunmadığı bu sistemde, anayasanın 105. maddesiyle karşı-imza kuralı benimsenmiştir. Bu sayede cumhurbaşkanının imzaladığı işlemlerde siyasî, hukukî ve cezaî sorumluluk altında imzası bulunan başbakan ve bakana yüklenmiştir (Özbudun, 2019). Öz bir ifadeyle cumhurbaşkanının görev suçlarındaki sorumsuzluğu kural, sorumluluğu istisnadır (Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 2019).

Parlamenter cumhuriyet rejiminin bir sonucu olarak cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğu hususunda ikili bir ayırma gidilmiştir. Bu ayırma göre cumhurbaşkanı görevine ilişkin suçlara “vatana ihanet” suçu haricinde tam olarak sorumsuz iken kişisel suçlarına ilişkin eylemlerinde sorumludur (Özbudun, 2019). 1982 Anayasası'nda cezaî sorumluluğun kişisel suç kısmı suçlandırma usulüne ilişkin bir hüküm içermese de cumhurbaşkanı hakkında yasama dokunulmazlığının kaldırılması mekanizmasının işletilmesiyle genel mahkemelerde yargılanmasının önü açılacaktır.

1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanı, “vatana ihanet” suçu ile suçlandırılabilmesi için anayasanın 105/3 maddesine göre TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi ve yine bu teklifin TBMM üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği oyla kabul edilmesi gerekmektedir. Böylelikle cumhurbaşkanı, Anayasa Mahkemesinde yargılanabilecektir (Atar, 2008; Yüzbaşıoğlu, 2008). 1961 Anayasasından farklı olarak 1982 Anayasasında cumhurbaşkanı hakkında suçlandırma kararı verilebilmesi için meclis üye tam

sayısının dörtte üç çoğunluğu aranmaktadır. Dolayısıyla 1982 Anayasası ile birlikte cumhurbaşkanının suçlandırılma mekanizmasının işletilmesi zorlaştırılmıştır.

1982 Anayasası'nın ilk döneminde cumhurbaşkanının hukukî sorumluluğu kişisel iş ve eylemleriyle göreve ilişkin iş ve eylemler olarak ayrı değerlendirilmelidir. Karşı-imza kuralının bir yansıması olarak cumhurbaşkanı göreviyle ilgili iş ve eylemlerinde hukukî sorumluluğa sahip değildir. Ancak kişisel iş ve eylemlerinde her vatandaş gibi hukukî sorumluluğu bulunmaktadır (Aliefendioğlu, 2011). Bu husus anayasanın cezaî sorumluluğa konu 105. maddesinin kıyasen uygulanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanının hukukî sorumluluğuna konu kişisel iş ve eylemleri sonucunda ortaya çıkması muhtemel olan (özel hukuka ilişkin) uyuşmazlıklar adli yargı mercilerindeki hukuk mahkemelerince çözülecektir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında 1982 Anayasası'nın kabul edilmesinden önceki dönemde kamuoyunda hâkim olan yürütmenin güçlendirilmesi olgusunun anayasaya yansıdığı ve benimsenen hükümet modelinde yürütmenin etkin olduğu bir parlamenter sistem ortaya çıkmıştır. Hatta bazı yazarlar kabul edilen sistemdeki cumhurbaşkanına verilen (parlamenter sistemin özüne aykırı) yetkilerin başkanlık sistemlerinde yürütmenin aslî unsuru olan “başkan”da olmadığını belirtmiştir (Parla, 2016). Cumhurbaşkanının yetkilerindeki olağanüstülüğe karşılık parlamenter sistemin doğasına uygun bir şekilde cumhurbaşkanının genel anlamda sorumsuzluğuna yer verilmesi yönetsel krizlerin temelini oluşturmuştur (Bolat & Hatipoğlu, 2021). Nitekim genel anlamda sorumsuz ancak olağanüstü yetkili bir cumhurbaşkanlığı makamı kurulmuştur.

3.5.2. 2007 - 2017 Anayasa Değişiklikleri Arasında Devlet Başkanının Sorumluluğu

21 Ekim 2007 tarihli referandum sonucunda kabul edilen anayasa değişiklikleriyle parlamenter sistemin temel özellikleri korunmuş ancak uygulamada bir nevi yarı başkanlık sistemine geçilmiştir⁸. Bunun yanı sıra Türkiye'nin 2007 değişiklikleri sonrasında kabul ettiği sistem “fiilî başkanlık sistemi”, “başkanlı parlamenter sistem” şeklinde de nitelendirilmiştir (Caner, 2013). 1982 Anayasası'nda yürütmenin sorumsuz kanadı olup sahip olduğu yetkilerle oldukça güçlü olan cumhurbaşkanı, halkın verdiği meşrûiyetin bir sonucu olarak sistem içerisindeki etkinliğini çok daha güçlendirmiştir (Erdoğan, Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, 2016; Yücel, 2016). 2007 değişiklikleri sonrasında, 28 Ağustos 2014 tarihinde yapılan seçimlerle cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçilmiştir. 28 Ağustos 2014'ten 24 Haziran 2018 tarihine kadar Türkiye’de yarı başkanlık sistemi uygulanmıştır.

1982 Anayasası'nın ilk halinde yer alan ve cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesine ilişkin 2007 değişikliklerinde herhangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Dolayısıyla değişiklik öncesindeki olağanüstü yetkili ve sorumsuz cumhurbaşkanlığı makamı korunmuştur. Cumhurbaşkanının cezaî ve hukukî sorumluluğu noktasında herhangi bir değişiklik olmamış ancak (uygulamada) 2014-2018 yılları arasında, cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğunu doğurabilecek nitelikte “halk tarafından seçilmesi” düzenlemesine yer verilmiştir (Gözler, Türk Anayasa Hukuku, 2019).

Getirilen sistemde cumhurbaşkanının halk tarafından ikinci dönemi için tekrar seçilebilecek olması teorik olarak mümkün olmasa da teknik açıdan halka karşı siyasî sorumluluk olarak nitelendirilebilir. Nitekim yaptığı faaliyetleri ilk döneminde beğenilmeyen cumhurbaşkanı halk tarafından ikinci dönem için tekrar seçilmeyebilecektir. Buradan elde edilen çıkarım cumhurbaşkanının halka karşı sorumlu olduğu ve yine halk tarafından denetlenebileceğidir. Bununla birlikte iki dönem seçilebilme kuralının bir sonucu olarak, ikinci döneminde olan cumhurbaşkanının tekrar seçilme gibi bir olasılığı olmadığından bahse konu siyasî sorumluluğun sadece ilk döneme dair olduğu söylenebilir. Seçimler haricinde cumhurbaşkanının gerek parlamento gerekse halk tarafından görevden alınması ise mümkün değildir. Dolayısıyla siyasî sorumluluğun varlığı (pratikte) dar bir alanda söz konusu olabilecektir.

Genel itibarıyla 2007 değişiklikleriyle getirilen düzenlemelerle cumhurbaşkanının hukukî ve cezaî sorumsuzluğu korunmuştur. Teorik olarak siyasî anlamda da sorumsuz olan cumhurbaşkanı yapılan teknik bir yorumla (kısmen) siyasî sorumluluğa sahiptir. Yine bahse konu siyasî sorumluluk, ilk döneminde olan cumhurbaşkanı için geçerlidir. Teorik olarak siyasî sorumluluğun doğması ancak yasama ve yürütmenin

⁸ Yarı başkanlık sisteminin mücidi olan Duverger, halk tarafından doğrudan seçilen devlet başkanının varlığını ve yürütmenin düalist olmasını yarı başkanlık sisteminin temeli olarak saymıştır (Duverger, 1992).

birbirinden kaynaklandığı durumlarda mümkündür. Dolayısıyla 2007 değişiklikleri öncesindeki siyasi sorumsuzluk hali değişiklik sonrası da devam etmiştir.

3.5.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu

1982 Anayasasında 2017 yılında yapılan düzenlemelerle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi benimsenmiştir. Bu sistemde yürütmenin asli ve monist organı olan cumhurbaşkanı, genel anlamda sorumluluğa tâbi kılınmıştır (Gül A. , 2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanı, (cezaî sorumluluk hariç olmak üzere) başkanlık sisteminde devlet başkanının sorumluluğuna benzer bir sorumluluğa sahiptir (Karatepe Ş. v., 2017; Gül A. , 2017).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde parlamenter sistemden farklı olarak başbakanlık ve bakanlar kurulu olmaması, cumhurbaşkanının görevine ilişkin tek başına yapacağı hukukî işlemlerde yargısal denetimin yolunu kapatan hükümlerin kaldırılmasıyla cumhurbaşkanı, hukuken tüm işlemlerinde yargısal denetime tâbidir. Buradan hareketle cumhurbaşkanının hukukî sorumluluğu tamdır. Hukuk devleti açısından değerlendirildiğinde özellikle cumhurbaşkanının (YÖK üyesi ataması, rektör atamaları vb.) tek başına yaptığı işlemlerin yargısal denetime açılması olumlu bir düzenlemedir (Korucu, 2017).

Parlamenter sisteme benzer şekilde cumhurbaşkanı (her vatandaş gibi) kişisel iş ve eylemlerinde hukuken sorumludur. Dolayısıyla cumhurbaşkanı hakkında özel hukuka dair bir edimini yerine getirmediği takdirde edimini ifâ etmesi için cebri icra yoluna başvurulabilecektir. Yine bir başkasına haksız fiil niteliğinden davranışlarıyla verdiği zararı gidermekle sorumlu olup, aksi takdirde hakkında tazminata hükmedilebilecektir. Dolayısıyla cumhurbaşkanı hakkında özel hukuka ilişkin müeyyideler uygulanabilir niteliktedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin anayasanın 105. maddesi korunmuş üstelik kapsamı genişletilmiştir. Başkanlık sisteminde suçlandırma (impeachment) olarak nitelendirilen cezaî sorumluluk, cumhurbaşkanının yetkisiyle doğru orantılı olacak şekilde düzenlenmiştir (Miş & Duran, 2017; Özbudun, 2019). Daha önce uygulanmakta olan parlamenter sistemde anayasa ve ceza hukukunda karşılıklı olmayan "vatana ihanet" suçu haricinde sorumsuz olan cumhurbaşkanı yerine kişisel ve görev suçu ayrımı olmaksızın bütün iş ve eylemlerinde cezaî sorumluluğu olan bir cumhurbaşkanlığı makamı öngörülmüştür. Anayasanın 105. maddesi mücibince cumhurbaşkanı, herhangi bir suç işlemesi durumunda TBMM tarafından soruşturmaya tâbi tutulabilecektir (İpek, 2017).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde en önemli tartışma konularından birisi cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkindir. Nitekim TBMM'ye karşı sorumluluğu bulunmayan cumhurbaşkanı doğrudan halka karşı siyasi sorumluluğa sahiptir. Anayasanın 116. maddesi ile getirilen düzenlemeye göre cumhurbaşkanı ve meclisin karşılıklı olarak birbirlerini feshetme yetkisinin olması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni başkanlık sisteminden önemli ölçüde ayırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'de TBMM'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileyerek cumhurbaşkanını görevden alabilmesi ve TBMM'nin bütçe denetimiyle cumhurbaşkanını siyaseten denetleyebileceği ihtilafı olarak kabul görmektedir. Oysa klasik başkanlık sisteminde senato veya temsilciler meclisinin devlet başkanını feshetme imkanı olmadığı gibi senato veya meclisinde başkanın görevini feshetme yetkisi bulunmamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde TBMM'nin beşte üç çoğunluğu ile alacağı kararla birlikte cumhurbaşkanlığı seçimleri yenilenebilecektir. Yine bu hususun anayasada yer alması teorik olarak mümkün olmasa da teknik açıdan cumhurbaşkanını TBMM'ye karşı siyasi açıdan sorumlu kılmaktadır. Bununla birlikte ilk dönemi sonunda halk tarafından faaliyetleri beğenilmeyen cumhurbaşkanının yeniden seçilmemesi teorik olarak olmasa da teknik anlamda cumhurbaşkanının halka karşı (hesap verilebilirlik yönüyle) siyasi sorumluluğa sahip olduğunu göstermektedir (Doğan, 2017; Yasan, 2017).

Genel olarak değerlendirildiğinde cumhurbaşkanının cezaî anlamda sorumluluğu ile görev veyahut kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî sorumluluğu tamdır. Buna karşılık parlamentodan kaynaklanmaması ve parlamentoya karşı sorumlu olmaması sebebiyle teorik olarak siyasi anlamda sorumsuzdur.

4. Türk Anayasalarında Devlet Başkanının Sorumluluğunun Karşılaştırılması

İlk Osmanlı-Türk Anayasası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasî'den 1982 Anayasası'nda 2017 yılı değişikliklerine kadar kabul edilen anayasalarda parlamentolu monarşi, meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem gibi farklı nitelikler barındıran hükümet sistemleri benimsenmiştir. Kabul edilen sistemlerin birbirinden farklı nitelikler barındırması devlet başkanının hukukî, siyasî ve cezaî sorumluluğunun değişiklik göstermesine sebep olmuştur. Osmanlı-Türk Anayasalarındaki hükümet sistemlerinin nitelikleri doğrultusunda şekillenen devlet başkanının sorumluluğu/sorumsuzluğu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türk Anayasalarında Devlet Başkanının Sorumluluğu

Anayasalar ve Yapılan Değişiklikler	Hükümet Sistemi	Hukukî Sorumluluk		Cezai Sorumluluk		Siyasi Sorumluluk
		Kişisel	Görevle İlgili	Kişisel	Görevle İlgili	
1876 Kanun-i Esasî	Parlamentolu Monarşi ⁹	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
1909 Değişiklikleri	Anayasal Monarşi	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
1921 Anayasası	Meclis Hükümeti Sistemi	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
1924 Anayasası	Kuvvetler Birliği Görevler Ayrılığı (Pratikte Parlamenter Sistem) ¹⁰	Var	Yok	Var	Yok (Hıyanet-i Vataniye Suçu Hariç)	Yok
1961 Anayasası	Parlamenter Sistem	Var	Yok	Var	Yok (Vatana İhanet Suçu Hariç)	Yok
1982 Anayasası	Parlamenter Sistem	Var	Yok	Var	Yok (Vatana İhanet Suçu Hariç)	Yok
2007 Değişiklikleri	Teoride Parlamenter Sistem, Pratikte Yarı Başkanlık Sistemi ¹¹	Var	Yok	Var	Yok (Vatana İhanet Suçu Hariç)	Yok ¹²
2017 Değişiklikleri	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	Var	Var	Var	Var	Yok ¹³

Tablo 1'e göre 1876 Kanun-i Esasî'de padişah, siyaseten olduğu gibi hukukî ve cezaî anlamda da mutlak sorumsuzdur. Kanun-i Esasî'nin 5. maddesi mutlak sorumsuzluğun temel dayanağıdır. Kanun-i Esasî'de yapılan 1909 değişikliklerinde bu maddeye ilişkin bir düzenlemeye gidilmediğinden mutlak sorumsuzluğun devam ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle daha sonra kabul edilecek olan diğer Osmanlı-Türk Anayasalarından farklılaşmaktadır. Nitekim devlet başkanlığı makamının öngörüldüğü 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının hepsinde her ne kadar siyasî açıdan sorumsuz olsa da kişisel eylemlerinde cumhurbaşkanına hukukî ve cezaî sorumluluk yüklenmiştir. Bilakis 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleriyle kişisel ve görev suçu ayrımı da kaldırılmış, cumhurbaşkanı tam anlamda sorumlu kılınmıştır.

1921 Anayasası'nda ayrı bir devlet başkanlığı makamı bulunmadığından sorumluluğa dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Tablo 1'de ki değerlendirme, aynı dönemde devletin başı olarak kabul

⁹ 1909 değişiklikleri öncesinde Kanun-i Esasî'de benimsenen sistem, yürütmeye padişahın yanında başbakan (sadrazam) gibi organlara yer vermenin yanı sıra yasamayı da içermesi kuvvetler ayrılığına dayalı modelin benimsendiğini göstermektedir. Nitekim bu dönemde padişahın mutlak yetkilerinin devam etmesi, kabinenin yasamanın güvenine dayanmaması gibi sebepler parlamenter monarşi değil anayasal monarşinin hakim olduğunu göstermektedir.

¹⁰ 1924 Anayasası ile getirilen sistem uygulamada parlamenter sisteme benzese de nitelikleri itibarıyla literatürde "kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı sistemi" olarak gösterilmektedir.

¹¹ Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle (Duverger'in sistem kavramına uygun olacak şekilde) yarı başkanlık sistemi olarak adlandırılmıştır.

¹² Yasama ve yürütmenin birbirinden kaynaklanmadığı, cumhurbaşkanının yasamaya karşı sorumlu olmadığı bu dönem için teorik olarak siyasî sorumluluktan bahsedilemeyecektir. Ancak halkın cumhurbaşkanını doğrudan seçmesi sebebiyle cumhurbaşkanının ikinci döneminde halka karşı hesap verilebilirlik mekanizması açısından teknik olarak siyasî sorumluluktan bahsedilemeyecektir.

¹³ Bu sistemde cumhurbaşkanı meclise karşı sorumlu değildir. Bu noktada teorik olarak siyasî sorumluluktan bahsedilemeyecektir. Ancak cumhurbaşkanının ikinci dönemi için halka karşı siyaseten sorumlu olduğu; her ne kadar gerçekleşmesi güç normlara bağlı olsa da yasamanın "seçimleri yenileme (fesih) yetkisi"nden hareketle cumhurbaşkanının meclise karşı (siyasî denetim yönüyle) siyasî sorumluluğa sahip olduğu (teknik olarak) kabul edilebilir.

edilmeye devam eden padişahın sorumluluğuna göre yapılmıştır. 1921 Anayasası'nda 1923 değişiklikleriyle cumhurbaşkanlığı makamı getirilse de yine cumhurbaşkanının sorumluluğuna yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla 1921 Anayasası'nda devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin bir madde olmaması sebebiyle padişahın siyasî, hukukî ve cezaî sorumsuzluğu devam etmiştir.

1924 Anayasası'nda devlet başkanı, göreve ilişkin olarak vatana ihanet suçu haricinde sorumsuz kılınmış ve diğer anayasalardan farklı olarak cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerine ilişkin cezaî sorumluluğuna anayasada yer verilmiştir (md. 41). 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliği öncesindeki şekilde cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin ayrı bir düzenlemeye yer verilmemiştir. 1924 Anayasası'ndan farklı olarak 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişikliği sonrasında cumhurbaşkanı, ayırım olmaksızın işlediği tüm suçlardan sorumlu kılınmıştır. 1924 Anayasası ile cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden doğacak sorumluluğu anayasasının 17. maddesi uyarınca yasama dokunulmazlığının kaldırılması yoluyla işletilecektir. Oysa 1876, 1961 ve 1982 Anayasası'nda devlet başkanına yasama dokunulmazlığı verildiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Görevine ilişkin iş ve eylemlerinden dolayı hukukî sorumluluğu bulunmayan cumhurbaşkanı, kişisel iş ve eylemlerinden her vatandaş gibi hukukî sorumluluğa sahiptir. Karşı-imza kuralı uyarınca cumhurbaşkanının göreve dair iş ve eylemlerinden doğan sorumluluk başbakan ve ilgili bakana aittir. Cumhurbaşkanı diğer Türk anayasalarında olduğu üzere siyasal anlamda da sorumsuzdur.

1961 Anayasası 1924 Anayasası'na benzer şekilde karşı-imza kuralını benimsemiştir (md. 98). Bu doğrultuda cumhurbaşkanı, görevine ilişkin iş ve eylemlerinde hukukî ve cezaî açıdan sorumsuzdur. Bunun istisnası 1961 Anayasasının 99. maddesinde belirtilen "vatana ihanet" suçu olup, cumhurbaşkanı vatana ihanet suçundan sorumludur. Karşı-imza kuralının bir sonucu olacak şekilde yine cumhurbaşkanı siyasî sorumsuzluğa sahiptir.

2007 yılında halk oylaması ile kabul edilen anayasa değişikliklerinde her ne kadar cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen anayasanın 105. maddesinde herhangi bir düzenlemeye gidilmemişse de cumhurbaşkanının siyasî sorumluluğuna ilişkin farklı bir husus ortaya çıkmıştır. 1924, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasasının 2007 değişiklikleri öncesinde yer almayan cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü cumhurbaşkanı teorik açıdan olmasa da teknik olarak ikinci döneminde (hesap verilebilirlik) halka karşı siyasî anlamda sorumlu hale getirmiştir. Nitekim cumhurbaşkanının ilk döneminde yaptığı faaliyetleri beğenmeyen halk seçimlerde cumhurbaşkanının seçmeyebilecektir. Teorik açıdan siyasî sorumsuzluğu değiştirmemekle beraber 2007 değişikliklerinin cumhurbaşkanının sorumluluğunda diğer anayasalardan farklı olarak yeni bir uygulamayı ortaya çıkarmıştır. Hukukî ve cezaî sorumluluğa ilişkin ise farklı bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesinde anayasanın 105. maddesi uyarınca cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerden doğan sorumluluk (karşı-imza kuralı çerçevesinde) 1924 ve 1961 Anayasalarına benzer şekilde başbakan ve ilgili bakana aittir. Cumhurbaşkanı, görevine dair yapmış olduğu iş ve eylemlerinde hukukî ve cezaî manada sorumsuzdur. 1924 ve 1961 Anayasalarına benzer şekilde 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin devamında belirtilen "vatana ihanet" suçu cezaî sorumsuzluğun dışındadır. Dolayısıyla cumhurbaşkanının istisna olarak vatana ihanet suçundan dolayı cezaî sorumluluğu bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının kişisel iş ve eylemlerinden doğan hukukî sorumluluğu 1924 ve 1961 Anayasalarına benzer şekilde tamdır.

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleriyle benimsenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanı, hukukî ve cezaî açıdan sorumludur. Kişisel suçlarındaki cezaî sorumluluğu 1924 Anayasasına benzer şekilde anayasada düzenlenmiştir. 1876 Anayasası'nda herhangi bir şekilde hukukî ve cezaî sorumluluğu bulunmayan padişahın yerini hukukî ve cezaî açıdan tam sorumlu cumhurbaşkanı almıştır. Yine 1924, 1961 Anayasaları ve 1982 Anayasası'nın ilk döneminde göreve ilişkin hukukî iş ve eylemlerinde sorumsuz; göreve ilişkin iş ve eylemlerinde (vatana ihanet suçu hariç) işlemiş olduğu suçlardan dolayı sorumsuz olan cumhurbaşkanının yerini görev ve kişisel iş ve eylem ayırımı bulunmaksızın hukukî ve cezaî açıdan sorumlu cumhurbaşkanı almıştır.

2007 değişikliklerinde olduğu gibi 2017 değişiklikleri sonrasında da cumhurbaşkanının ikinci döneme yönelik siyasî sorumluluğunun teknik anlamda var olduğu kabul edilmektedir. Bununla beraber Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde TBMM'nin (meclisi de feshetmek suretiyle) cumhurbaşkanlığı

seçimlerini de yenileme (fesih) yetkisi de teorik olmasa da teknik açıdan yine siyasî sorumluluk olarak değerlendirilebilmektedir. 1876, 1924, 1961 Anayasaları ve 1982 Anayasası'nın ilk döneminde devlet başkanının meclis tarafından görevden alınması mümkün değilken¹⁴ 2017 değişiklikleriyle birlikte bu husus mümkün hale getirilmiştir. Ancak yürütmenin monist yapısını oluşturan cumhurbaşkanının TBMM'ye karşı herhangi bir sorumluluğu bulunmaması sebebiyle teorik olarak siyasî sorumsuzluğu diğer anayasalarla benzer niteliktedir.

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleriyle benimsenen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yürütmenin aslı ve monist kanadı olan cumhurbaşkanının geniş yetkilerine karşılık sorumlu olması, yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi uyarınca değerlendirildiğinde ölçülüdür. Değişiklik öncesinde benimsenen parlamenter sistemin özüne aykırı olarak olağanüstü yetkili ancak sorumsuz cumhurbaşkanlığının yapısı yürütmede yaşanan siyasî istikrarsızlıkların temel sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Parlamenter sistemde temsil makamında olup tarafsız olması gereken cumhurbaşkanının yürütmede icraî role sahip olması, siyasî sorumluluğa sahip olan başbakan ve bakanlar kuruluyla birçok konuda ihtilaf yaşamasına sebep olmuştur. Yaşanan bu ihtilaflar, birçok siyasî, ekonomik krizinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. 2017 değişiklikleriyle getirilen sistemde yetkilerine karşılık sorumlu bir cumhurbaşkanının olması (her ne kadar sorumluluk mekanizmalarının işletilmesi zor koşullara bağlansa da) yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi açısından olumlu bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.

5. Sonuç

Benimsenen hükümet sistemine göre değişiklik arz eden devlet başkanının sorumluluğu Osmanlı-Türk anayasalarında farklı şekillerde tezahür etmiştir. Anayasal anlamda iktidarın sınırlandırılması düşüncesinin ilk iz düşümü 1876 tarihli Kanun-i Esasî'de görülmüştür. Bununla birlikte iktidarın sınırlandırılmasına dönük düşüncelerin yerini zamanla yürütmenin güçlendirilmesine dönük değişiklikler almış ve bu değişiklikler paralelinde de yürütmenin iki organından biri olan devlet başkanının yetki ve sorumlulukları değişiklik göstermiş; devlet başkanının sorumluluğu da kabul edilen anayasalarda farklı şekillerde tezahür etmiştir.

Mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde kabul edilen 1876 Kanun-i Esasî'de padişah, hukukî, cezaî ve siyasî açıdan mutlak sorumsuz olup bu sorumsuzluğu 1909 değişikliklerinde de korunmuştur. 1921 Anayasası'nda ise benimsenen meclis hükümeti sisteminin bir sonucu olarak devlet başkanlığı makamı öngörülmemiş, yürütme organının şeklen temsilcisi olan BMM başkanı meclise karşı sorumlu kılınmıştır. 1924 Anayasası ile benimsenen "Kuvvetler birliği, görevler ayrılığı sistemi"nde cumhurbaşkanı, yürütmenin sembolik kanadını oluşturması hasebiyle hukukî açıdan göreve ilişkin işlemlerinde sorumsuz, kişisel işlemlerinde sorumlu; cezaî açıdan "vatana ihanet" suçu hariç göreve ilişkin işlediği suçlarda sorumsuz, kişisel suçlarında sorumlu; siyasî açıdan ise sorumsuz kılınmıştır. Ancak 1924 Anayasası'nın uygulandığı tek parti iktidarı döneminde egemen olan şeflik sisteminin bir sonucu olarak cumhurbaşkanının sorumluluğu sadece teoride kalmıştır. Nitekim bu dönemde cumhurbaşkanının sorumluluğunu doğuracak şekilde bir suçlandırma mekanizmasının işletilmesi mümkün değildir.

1961 Anayasası'nda kabul edilen parlamenter sistemde cumhurbaşkanı sembolik yetkilerine karşılık sorumsuz kılınmıştır. Göreve dair yaptığı iş ve eylemlerde cezaî ve hukukî açıdan sorumsuz olan cumhurbaşkanı sadece "vatana ihanet" suçlamasıyla suçlandırılabilir. Kişisel iş ve eylemleri açısından hukukî ve cezaî açıdan sorumlu olan cumhurbaşkanı karşı-imza kuralının bir sonucu olarak siyasî açıdan sorumsuzdur.

Üç dönem içinde incelenmesi gereken 1982 Anayasası dönemi (2007 değişiklikleri öncesi dönem, 2007 değişiklikleri sonrası dönem ve 2017 değişiklikleri sonrası dönem) parlamenter sistemin benimsendiği ancak zaman içerisinde yürütmenin etkinliğinin arttığı ve sonucunda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne giden bir süreci yansıtmaktadır. 1982 Anayasası'nın ilk döneminde cumhurbaşkanının sorumluluğu parlamenter sistemin yapısına uygun olarak bulunmamaktadır. Bu yönüyle 1961 Anayasası'nın kısmî değişiklikler (cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olduğunun anayasada yer alması)

¹⁴ Değişiklik öncesinde Türkiye'de benimsenen sistemlerde (1876 Anayasası'nda yapılan 1909 değişiklikleri sonrası, 1924, 1961 Anayasaları ve 1982 Anayasası'nın ilk döneminde) siyasî sorumluluk başbakan ve bakanlar kuruluna ait olup, benimsenen sistemlerin (özellikle parlamenter sistemin) niteliği gereği devlet başkanı siyasî anlamda sorumsuz kılınmıştır.

haricinde 1924 Anayasası'na benzer niteliktedir. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus 1982 Anayasası'nın ilk döneminde parlamenter sistemin ruhuna aykırı olacak şekilde cumhurbaşkanına tanınan yetkililerdir. Yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi ile çelişmesi sebebiyle birçok dönemde cumhurbaşkanının etki vesayetiyle karşılaşmış, sistem “vesayetçi parlamentarizm” olarak nitelendirilmiştir. Parlamenter sistemin paradoksu olan bu düzenlemeler cumhurbaşkanını (genel anlamda sorumsuz olmasına karşılık) yürütmenin etkin ve icraî bir organı haline getirmiştir. Kısmen parlamenter sistemden uzaklaşarak yarı başkanlık sistemine geçilen 2007 değişiklikleriyle birlikte cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesine yönelik düzenlemenin bir sonucu olarak, teorik olarak olmasa da teknik olarak cumhurbaşkanının halka karşı siyasî sorumluluğu doğmuştur. Yürütmedeki geniş yetkilerinin korunması ve doğrudan halk tarafından seçilmesiyle birlikte meşrûyetini doğrudan halktan alan cumhurbaşkanı sistem içerisindeki etkinliğini perçinlemiştir.

2017 değişiklikleriyle birlikte ise benimsenen sistemde yürütmenin aslî ve icraî unsuru haline gelen cumhurbaşkanının sorumluluğu yetkilerinin genişliğine karşılık artırılmıştır. 1924, 1961 ve 1982 Anayasası'nın ilk ve ikinci dönemlerinde genel anlamda sorumsuz olan cumhurbaşkanı yerini yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi paralelinde sorumlu bir cumhurbaşkanına bırakmıştır. Bahse konu anayasalardan farklı olarak cumhurbaşkanı yerine getirdiği hukukî ve cezaî sorumluluğa konu iş ve eylemlerinden sorumlu kılınmıştır. Dolayısıyla görev ve kişisel suç ayrımı ortadan kalkmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanının cezaî sorumluluğuna ilişkin en önemli eleştiri konularından birisi görev ya da kişisel suç ayrımı olmaksızın cumhurbaşkanının işlediği tüm suçlarda TBMM'nin açacağı soruşturma usulünün (meclis soruşturması/suçlandırma) öngörülmesi ve işlediği tüm suçların Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'nce yargılanmasıdır. Bu noktada parlamenter sistemdeki yasama dokunulmazlığı uygulamasının (cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlarda olduğu üzere) korunması ve Anayasa Mahkemesi yerine genel mahkemelerin yetkili kılınmasına dönük bir düzenleme daha yerinde olacaktır. Aksi takdirde cumhurbaşkanı hakkında genişletilen ve hukuk devleti ilkesine daha yakın bir düzenleme getirilen cezaî sorumluluk müessesesi işlevsiz kalacak, cumhurbaşkanı oldukça güçlü bir korumayla iş ve eylemlerinde denetimsiz kalacaktır. Bilakis cumhurbaşkanının suçlandırılma usulü de (TBMM'de cumhurbaşkanının suçlandırılması için istenilen çoğunluk oyunun yüksek oranda olması sebebiyle) zor şartlara bağlanmıştır.

Genel anlamda bir değerlendirme yapıldığında karşımıza çıkan sonuç Osmanlı-Türk anayasalarında yasamanın güçlendirilmesi için yapılan düzenlemelerin yerini zaman içerisinde yürütmenin güçlendirilmesine ilişkin değişikliklerin aldığını söylemek mümkündür. Yürütmenin güçlendirilmesiyle birlikte devlet başkanının sorumsuz ancak icraî yetkilere sahip olduğu dönemlerde ülkede siyasî istikrarın işleyişinde sorunlarla karşılaştığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan olgu, devlet başkanının yetkilerinin genişliğine göre sorumluluğun da sınırlarının genişletilmesi gerektiğidir. Özellikle 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliklerine kadar olan sürecinde olağanüstü yetkili ancak sorumsuz cumhurbaşkanı döneminde kabineyle cumhurbaşkanı arasında yaşanan krizler bunun en belirgin örneğidir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde cumhurbaşkanı, hukuk devletine uygun bir şekilde yetkilerine karşı sorumlu kılınmış ancak suçlandırma usulünün zor şartlara bağlanması sebebiyle cezaî sorumluluk mekanizması sadece teoride kalmıştır. Çalışmamızın kısıtı için detayına girilmeyen bu mekanizmada “cumhurbaşkanını işlediği bir suçtan dolayı suçlandırmak için aranan meclis çoğunluğu, kişisel suçlarında genel mahkemelerin yetkili kılınmaması, kişisel suçlarında da meclis soruşturması usulünün benimsenmesi, kişisel suç ayrımı olmaksızın yargılama yerinin Anayasa Mahkemesi şeklinde belirlenmesi”ne yönelik düzenlemeler eleştiriye açıktır. Bu düzenlemelerin ideal hukuka daha uygun hale getirilmesi için doktrine katkı sağlayacak akademik nitelikte çalışmaların yapılması çalışmamızın önerilerine ilişkin bir çıkarımdır.

6. Extended Abstract

The system of governance, delineating the distribution of power among legislative, executive, and judicial branches and their interrelations, serves as a gauge of a state's governance philosophy. The qualifications required for the office of the head of state, situated within the executive branch of governmental systems, hold significant importance for the stability and efficacy of contemporary democracies. Indeed, the effectiveness of the executive branch, aligned with the authority vested in the

head of state, constitutes the focal point of state power and political advancement. The delineation of responsibilities associated with the head of state's powers defines the boundaries of executive authority. Consequently, the constraints on the powers delegated to heads of state and the definition of corresponding responsibilities have been shaped by distinct norms within Ottoman-Turkish constitutional frameworks.

The development of Ottoman-Turkish constitutional principles commenced with the Sened-i Alliance of 1808. Subsequent to the Sened-i Alliance, recognized as the inaugural constitutional instrument restraining the powers of the reigning sultan, the powers and duties of the head of state were constitutionally codified through the Kanun-i Esasî enacted in 1876. Despite the continuation of monarchical rule in practice, the authority of the sultan was circumscribed by the 1909 amendments to the 1876 Constitution. Nonetheless, despite the limitation on the sultan's powers, no political, legal, or criminal accountability was imposed on the sultan. Following the 1921 Constitution, which did not outline the position of the head of state and adopted a parliamentary system of governance, the 1924 Constitution, proclaimed with the establishment of the republic, delineated the responsibility of the head of state for the first time within Ottoman-Turkish constitutional history.

The constitutions ratified in Turkey subsequent to the proclamation of the republic generally stipulated an unaccountable presidency. In the 1924 and 1961 Constitutions, the president was legally accountable for personal acts and deeds but not for the office itself; criminally liable for personal offenses but not for office-related crimes (excluding treason); and politically immune. With the 2017 amendments to the 1982 Constitution, the president became legally and criminally accountable (without differentiation between official duties and personal acts), yet remained politically immune. Through the lens of the principle of parity between authority and responsibility, the 2017 amendments to the 1982 Constitution rendered the president liable for his powers. A comparative analysis reveals an augmentation in the president's accountability through the latest constitutional amendments, reflecting the cumulative evolution from the adoption of Ottoman-Turkish Constitutions to the present.

This research stands out for its examination of the demarcation of the head of state's limits, pivotal in ensuring desired factors such as stability and efficiency in contemporary democracies. Employing a comparative perspective, the Ottoman-Turkish Constitutions were scrutinized, offering insights into the evolution of the head of state's responsibility throughout history. Another notable aspect of the study lies in its impartial interpretations based on empirical findings rather than political biases, fostering a scientific approach. The critiques and recommendations presented in the conclusion are poised to enrich constitutional literature.

The study's objective is to elucidate the bounds of the head of state's responsibility within relevant constitutions through an exhaustive analysis of the Ottoman-Turkish Constitutions. This endeavor aims to offer a fresh perspective for future constitutional reforms. Moreover, by tracing the historical evolution of determining the head of state's responsibilities in Ottoman-Turkish Constitutions, it seeks to elucidate the transformations brought forth by contemporary circumstances. Addressing the head of state's responsibility in the Presidential Government System, introduced by the 2017 amendments and hailed as a distinctive system, underscores the study's originality and significance, while providing foundational data to rectify existing deficiencies within the system.

This study adopts a holistic approach to examine the head of state's responsibility within accepted governmental systems. Utilizing qualitative research techniques through an inductive method, it first elucidates the concept of responsibility before delving into discussions on political, criminal, and civil accountability. Subsequently, the head of state's responsibility is scrutinized through textual analysis within the framework of established constitutional norms. Recommendations are proposed based on the conclusions drawn from the findings. Overall, the study is poised to contribute to legal scholarship by aligning regulations within Ottoman-Turkish Constitutions more closely with the ideal law.

Keywords: The Responsibility of the Head of State, Turkish Constitutions, Government Systems.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları Muhammet Esat BOLAT %50/ Mehmet HATİPOĞLU %50 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are Esat BOLAT %50/ Mehmet HATİPOĞLU %50 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.

Kaynakça

- Akın, F. (2006). 1924 Anayasasının Modernleşme Açısından Anlamı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), s. 1-12.
- Akyılmaz, G. (1999). Osmanlı Devleti'nde Egemenlik Kavramının Gelişimi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1-2), s. 129-159.
- Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*. Doğan Kitap Yayınları.
- Aldıkaçtı, O. (1987). *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Aliefendioğlu, Y. (2011). 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Yürütme İçerisindeki Yeri, Seçimi ve Sorumsuzluğu, Yasama Dokunulmazlığı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(94), s. 329-358.
- Alkan, H. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*. Açılım Kitap Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi, 1. (1976). *T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası*. Anayasa Mahkemesi: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1976-15-nrm.pdf> adresinden alındı
- Armağan, S. (1973). Bakanlar Kurulunun Çalışma Usullerine Dair Bazı Düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 50. Yıl Özel Sayısı, 38(1-4).
- Armağan, S. (1979). *Türk Esas Teşkilat Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Aslan, Y. (2010). I. Dönem TBMM'de İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti (Hükümet Başkanlığı)'nın Statüsü ve TBMM Reisi'nin İcra İle İlgili Yetki ve Sorumluluğu. *Atatürk Dergisi*, 3(1), s. 61-66.
- Atar, Y. (2008). Karşılaştırmalı ve Notlu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Önceki Anayasalar. *Mimozca Yayınları*.
- Aybudak, U. (2017). Modern Devlet Bağlamında Ortaya Çıkan Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 226-237.
- Aydın, M. A. (2001). *Kânûn-i Esâsî*. İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi> adresinden alındı
- Aykanat, T. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu*. Adalet Yayınları
- Barın, T. (2017). Farklı Coğrafya ve Sistemlerde Anayasa Yargısının Doğuşu. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(10), s. 157-187.
- Bilge, N. (1956). *Bakanların Görev ve Sorumlulukları (Anayasanın 47. Maddesi Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme)*. Yeni Desen Matbaası.
- Bolat, M. E., & Hatipoğlu, M. (2021). Vesayetçi Parlamentarizmden Yarı Başkanlık Sistemine: Yetki Ve Sorumlulukta Paralellik İlkesi Açısından Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(11), s. 319-359.
- Bradley, A., & Ewing, K. (1993). *Constitutional and Administrative Law*. Pearson Education Limited.
- Caner, Z. (2013). Parlamenter Sistem İle Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (30. Yıl Armağanı)*, 21(1), s. 183-206.
- Çakmaz, E. (2018). Güncel Anayasal Gelişmeler Bağlamında Türkiye'de Cumhurbaşkanı'nın Tarafsızlığı. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çınar, M. F. (2017). Türkiye'nin Anayasal Demokrasi Yolu ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Serencamı. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(64), s. 586-607.
- Demirhan, Y., & Adıgüzel, Ö. (2016). Türkiye'de Hükümet Sistemi Arayışlarına Halkın Bakışı: Diyarbakır Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(11), s. 177-212.
- Doğan, İ. (2017). Türk Tipi Başkanlık Modeli Bağlamında 2017 Anayasa Değişikliğinin İrdelenmesi. İ. Doğan, & S. Ünver içinde, *Dört Katada Başkanlık Sistemi (Ülke Örnekleriyle Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Demokrasi)* (s. 16-45). Astana Yayınları.
- Dönmezer, S., & Erman, S. (2016). *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku, Giriş - Tarihçe - Kaynaklar - TCK'nın Uygulanması*. Der Yayınları.
- Duff, A. (2007). *Answering For Crime, Responsibility and Liability in the Criminal Law*. Hart Publishing.
- Duverger, M. (1992). A New Political System Model: Semi-Presidential Government. A. Lijphart içinde, *Parliamentary Versus Presidential Government* (s. 165-187).

- Dülger, R. İ. (2017). Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezaî Mesuliyeti. *Basılmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (1987). 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu. *Basılmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. (2016). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. Hukuk Yayınları.
- Eren, F. (2014). *6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununa Göre Hazırlanmış Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Yetkin Yayınları.
- Eroğul, C. (2008). 1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri. *1908-2008 Jön Türk Devrimi’nin 100. Yılı Uluslararası Kongresi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Eroğul, C. (2012). *Çağdaş Devlet Düzenleri İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya*. İmaj Yayıncılık.
- Gönenç, L. (2007). Hükümet Sistemi Tartışmalarında “Başkanlı Parlamenter Sistem” Seçeneği. *Güncel Hukuk Dergisi*(44), 8-44.
- Göze, A. (2020). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2013). *Hukukun Temel Kavramları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2016). *Devlet Başkanları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. Ekin Basım Yayın Dağıtım .
- Gül, A. (2017). Milletın Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*(94), s. 129-159.
- Gül, C., & Karagöz, K. (2007). Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 711-752.
- İpek, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*(94), s. 235-250.
- İslam, N. L. (1966). *Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tabkikatı*. Kardeş Matbaası.
- Kanunî Esasîde Yapılan Değişiklikler, 7 Zilbîce 1293 Tarihli Kanunî Esasînin Bazı Mevaddî Muaddelesine Dair Kanun*. (tarih yok).
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet Sistemleri ve Türkiye. *Yeni Türkiye Başkanlık Sistemi Özel Sayısı*(51), s. 223-235.
- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar, Y., Bingöl, Y., & Durgun, G. B. (2017). Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı, Sayı: 94, Mart-Nisan 2017, ss.*(94), s. 209-234.
- Keskinsoy, Ö. (2013). *1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu*. Savaş Yayınevi.
- Kırılmaz, H., & Kırılmaz, S. K. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Yönetimi: Anayasal Sistem, Yönetim Yapısı, Bürokrasi ve Reform Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(40), s. 25-44.
- Kırışık, F., & Öztürk, K. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi. *Adalet Dergisi*, s. 167-200.
- Korucu, S. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Siyasî, Hukukî ve Cezaî Sorumluluğu. *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*(94), s. 555-560.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuku Dersleri - Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kuzu, B. (1988). Parlamenter Rejimde Cumhurbaşkanının Konumu ve 1961-1982 Anayasalarında Durum. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53(1-4).
- Mahkemesi, A. (1979). T.C. *Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası*. Anayasa Mahkemesi: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1979-45-nrm.pdf> adresinden alındı
- Miş, N., & Duran, B. (2017). *Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi*. SETA Kitapları.
- Okandan, R. G. (1968). *Umumi Amme Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Onar, E. (2003). *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Altında Ülkemizde Öncüler*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

- Ortak, Ş. (2022). *İcra Vekilleri Heyeti*. Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/icra-vekilleri-heyeti/> adresinden alındı
- Özbudun, E. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları.
- Özçelik, S. A. (1982). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Umumi Esaslar*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Paçacı, İ. (2018). Türkiye’de Kurucu Anayasa Mühendisliği (Anayasanın Yabancılaş(Tırıl)Arak - Araçsallaş(Tırıl)Ması ve “Darbe Anayasası” Kimliği Kazan(Dırıl)Ması). *Sosyal Bilimler Dergisi*(31), s. 93-120.
- Parla, T. (2016). *Türkiye’de Anayasalar Tarih, İdeoloji, Rejim, 1921-2016*. Metis Yayınları.
- Sakin, S. (2014). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Savaş Yayınevi.
- Soysal, M., & Sağlam, F. (1983). *Türkiye’de Anayasalar*. İletişim Yayınları.
- Spiro, H. J. (1969). *Responsibility in Government: Theory and Practice*. Van Nostrand Reinhold Company.
- Şahin, A. O. (1999). *Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezaî Sorumlulukları*. Palme Yayıncılık.
- Tanör, B. (2019). *İki Anayasa 1961-1982*. On İki Levha Yayıncılık.
- Tanör, B. (2019). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2002). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. Yapı Kredi Yayınları.
- Teziç, E. (2019). *Anayasa Hukuku*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tunaya, T. Z. (2010). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, H., & Korkmaz, T. (2019). Arend Lijphart’ın Kriterleri Bağlamında Türkiye’de Demokrasi. *Akademik Hassasiyetler*, 6(11), s. 1-29.
- Uzun, A. (2008). 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Sorumsuzluk Halleri. *Mevzuat Dergisi*(125). *Mevzuat Dergisi*: <https://www.mevzuatdergisi.com/2008/05a/01.htm> adresinden alındı
- Yamaç, M. (2014). İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasîsi). *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), s. 54-68.
- Yasan, A. (2017). Neden Evet? Devlet ve Anayasa. *Yeni Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı*(94), s. 183-209.
- Yaşar, Y., & Kırt, E. (2006). *Cumhurbaşkanının Siyasî ve Hukukî Sorumluluğu*. Radikal Gazetesi. adresinden alındı
- Yavuz, B., & Bülbül, M. (2012). Çift Meclis Sistemi ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1), s. 217-260.
- Yazıcı, S. (2012). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, R. (2012). *İdare Hukuku Dersleri*. Mimosza Yayınları.
- Yıldız, A. (2012). *Türk Parlamento Tarihi TBMM, XXII. Dönem (2002-2007 Yasama Faaliyetleri*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2011). *(Öğrenciler İçin) Hukuk Sözlüğü*. Yetkin Yayınları.
- Yücel, B. (2016). Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Aker Öcal Armağanı*, 2(3), s. 123-134.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2008). *Anayasa Hukuku El Kitabı*. Beta Basım Yayım Dağıtım.